

طراحی و اعتباریابی مدلی برای اجرای موفق خط مشی گذاری زیست محیطی در ایران

بهروز ممیوند^۱، زین العابدین امینی سابق^۲، احسان ساده^۳، محمدرضا خلیج^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۱۵

چکیده

امروزه تأکید بر مسایل زیست محیطی برای اکثر حوزه‌های علوم ضرورتی انکارناپذیر است و هدف این پژوهش طراحی و اعتباریابی مدلی برای اجرای خط مشی گذاری زیست محیطی در ایران می باشد که به روش آمیخته و ترکیبی انجام شده است. در بخش کیفی تحقیق مصاحبه‌های عمیقی با تعدادی از مدیران و کارشناسان محیط زیست کشور انجام شده است. نتایج تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل سه گانه کدگذاری نشان داد، از ۱۳۵ مفاهیم متناظر تعداد ۲۶ خرده مقوله استخراج شده که دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند و در مرحله کدگذاری محوری از همه‌ی خرده مقولات تعداد ۱۱ مقوله‌ی محوری بیرون کشیده شد که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله‌ی کدگذاری گزینشی، یک مقوله‌ی هسته‌ای به شرح؛ یک اجرای موفق خط مشی زیست محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه‌ی هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه‌ی دانش زیست محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر، موجب اعتلای فرهنگ زیست محیطی می شود؛ ظاهر شد که می تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار بدهد. در بخش کمی که اعتباریابی مدل استخراجی انجام شده است، نتایج حاصل از مداسازی معادله‌ی ساختاری نشان داده که همه‌ی مؤلفه‌های کیفی استخراج شده اثر مستقیم و معناداری بر اجرای موفق خط مشی زیست محیطی کشور دارند.

واژه‌های کلیدی: خط مشی؛ اجرای موفق خط مشی؛ خط مشی‌های زیست محیطی؛ سیاست‌های کلی محیط زیست.

^۱ دانشجوی دکتری گروه مدیریت دولتی دانشکده‌ی علوم انسانی واحد ساوه دانشگاه آزاد اسلامی ساوه

behruzmamivand@gmail.com

^۲ استادیار گروه مدیریت دانشکده‌ی علوم انسانی واحد ساوه دانشگاه آزاد اسلامی ساوه (مسئول مکاتبات)

drsajadami@yahoo.com

e.sadeh@yahoo.com

^۳ استادیار گروه مدیریت دانشکده‌ی علوم انسانی واحد ساوه دانشگاه آزاد اسلامی ساوه

^۴ استادیار گروه مهندسی صنایع دانشکده‌ی فنی و مهندسی واحد رباط کریم، دانشگاه آزاد اسلامی رباط کریم

مقدمه و بیان مسأله

امروزه دولت‌ها و سازمان‌های اجرایی در هر جامعه‌ای مجموعه‌ای از خط‌مشی‌ها را برای انجام بهتر برنامه‌ها و امور خود تدوین کرده‌اند و با اجرای آن‌ها، بسیاری از فرآیندهای نظام را اجرایی می‌کنند و نهادها و قوه‌هایی نیز برای اجرای این خط‌مشی‌ها در قوانین تعریف شده‌اند. خط‌مشی‌های هر کشوری دامنه‌ی وسیعی از فعالیت‌ها را در بر می‌گیرد که عمده‌ترین آن‌ها خط‌مشی‌های عمومی، سیاسی، فرهنگی، بهداشتی و زیست‌محیطی هستند. امروزه توجه وافر در عرصه‌ی ملی و بین‌المللی به خط‌مشیهای زیست‌محیطی شده است و حتی بسیاری از شرکت‌ها و مؤسسات بزرگ صنعتی در راستای مسئولیت اجتماعی خود خط‌مشیهای زیست‌محیطی خود را تعریف کرده‌اند. در کشور ایران هم دو نوع خط‌مشی کلی در ارتباط با محیط زیست تدوین شده است که مهم‌ترین آن‌ها سیاست‌های کلی محیط زیست که توسط مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه‌ی ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه‌ی اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی به سران سه قوه ابلاغ شده است و بر همین اساس نیز خط‌مشی‌های زیست‌محیطی دولت تدبیر و امید در ۱۸ بند، سرنوشت آینده‌ی ایرانیان را در گرو چگونگی نگرش و رفتار افراد به محیط زیست و میزان احیای توازن زیست‌محیطی عنوان کرده است. عموماً خط‌مشی‌ها در تدوین مشکل خاصی ندارند و همیشه اجرای خط‌مشی‌ها دارای مسأله است و بسیاری از کشورها به خاطر هزینه‌بر بودن فرایند اجرا، اهتمام کمتری در اجرای این فرایندها و خط‌مشی‌ها دارند (رجب‌بیگی، ۱۳۹۵: ۷۳). برای مثال در کشورهایی مانند هند و چین درصد بالایی از جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند و به واسطه‌ی مصرف سوخت‌های فسیلی سهم بالایی در میزان آلودگی محیط زیست دارند، هنوز تعهد بالایی در مورد اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی قبول نکرده‌اند؛ اما در داخل کشور نیز تلاش‌های زیادی برای اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی ابلاغی انجام شده، که در برخی موارد نقض این خط‌مشی‌ها توسط برخی سودجویان و منفعت‌طلبان گزارش می‌شود و اقداماتی مانند ساخت و ساز بی رویه و شکار گونه‌های در خطر انقراض در کشور از این دسته‌اند.

همچنین با گسترش صنعت و تکنولوژی و پیشرفت جوامع، انسان همواره تهدیدی جدی برای زمین بوده است. بسیاری از توسعه‌های جوامع عملاً در گرو تخریب منابع طبیعی و زیست‌گاهی بوده است. فهرست‌شدن بسیاری از خطرات انسانی توسط اندیشمندان قرن حاضر توجه‌ها را به

مسئله محیط زیست پررنگ تر نموده است. همچنین محیط زیست در عصر کنونی، در سطح جهانی و ملی در معرض تهدیدهای جدی قرار دارد. گرم شدن اقلیم زمین، از بین رفتن تنوع زیستی، کمبود منابع طبیعی و انواع آلودگی ها، موضوعی بحرانی در اکثر جوامع است. با توجه به این مهم، مشکلات محیط زیستی را نمی توان صرفاً مشکلات محلی یا منطقه ای دانست، بلکه این مشکلات جزئی از شرایط جهانی هستند، با افزایش شدت و شمار تهدیدها و مخاطرات زیست محیطی، در سه دهه ی اخیر، نگرانی های زیست محیطی تا جایی شدت گرفته است که بحران های زیست محیطی تجسم عینی یافته اند (حقیقتیان، پورافکاری و جعفری نیا، ۱۳۹۱: ۱۳۵؛ حکیمی نیا، ۱۳۹۷: ۳۴). از سویی دیگر بحث محیط زیست در ابعاد مختلفی مطرح است؛ آلودگی هوا، از بین رفتن زیست گاه های طبیعی، گسترش بی حد و حصر شهرها، کاهش منابع طبیعی از جمله آب، تغییر کاربری ها و همه و همه از مسایل عمده ی زیست محیطی عصر حاضر به شمار می روند که از گذشته شروع شده و امروزه نیز ادامه دارند. این موارد از عمده مسایل دولت ها و مدیریت دولتی قرن حاضر هستند. علاوه بر این، شدت تغییرات اقلیمی به حدی بوده است که ناسا^۱ در اواخر دهه ی ۱۹۸۰ پیش بینی کرده بود که در اواخر دهه ی ۱۹۹۰ مردم به آسانی تغییرات آب و هوایی را در خیابان ها درک خواهند کرد (مایک کین^۲، ۱۳۸۵: ۱۷) و عملاً امروز این اتفاق افتاده است و رشد سریع تغییرات آهنگ و دگرگونی به تنهایی این قرن را با سده های پیش از آن متمایز کرده است (کیویستو^۳، ۱۳۸۶: ۲۰۹). بنابر متن بسیاری از خط مشی های زیست محیطی چه در بخش کلی نظام و چه در بخش صنعتی برخی سازمان های مسئولیت پذیر، عملاً اجرای خط مشی های زیست محیطی، در ارتباط با حل مسایل زیست محیطی می تواند بسیار کمک کننده باشد و اگر مسایل زیست محیطی حل نشوند و برای همگان به عنوان یک دغدغه مطرح نباشند، معلوم نیست در آینده چه اتفاق شومی در انتظار جامعه خواهد بود. بر این اساس هدف طراحی و کشف الگوی بومی، مؤلفه ها و شاخص های اثرگذار بر اجرای موفق خط مشی های زیست محیطی کشور بر اساس سیاست های کلی نظام و رهبری است که سپس الگوی بومی، آزمون و اعتباریابی خواهد شد. بنابراین هدف آرمانی این پژوهش تسهیل و تسریع در فرایند رسیدن به چشم انداز سیاست های کلی محیط زیست کشور است که هم در دولت یازدهم تدوین شده و هم توسط

¹ National Aeronautics and Space Administration

² McKibben

³ Kivisto

رهنمودهای مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه‌ی ملی محیط زیست است و بر همین اساس محقق در نظر دارد به روش آمیخته^۱ با بهره‌گیری از آرا و نظرات خبرگان و متخصصان زیست‌محیطی و خط‌مشی‌گذاران زیست‌محیطی الگویی برای اجرای بهتر و موفق‌تر خط‌مشی‌های زیست‌محیطی انجام دهد و سپس این الگو به صورت کمی آزمون و اعتباریابی خواهد شد. بنابراین پس از تعریف و ارائه‌ی اهداف، ضمن تشریح ادبیات نظری پژوهش، پیشینه‌های داخلی و خارجی به طور خلاصه ارائه شده است. در بحث یافته‌ها نیز که به دو بخش کیفی و کمی تقسیم شده، در یافته‌های کیفی فرایند استخراج الگوی بومی به طور مفصل بیان شده و سپس در بخش کمی این الگو به کمک مدل‌سازی معادله‌ی ساختاری آزمون و اعتباریابی شده است.

پیشینه‌ی پژوهش

معمارزاده طهران و همکارانش (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «ارائه‌ی مدلی پویا برای اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی» به روش کیفی و تحلیل محتوا به ارزیابی اثربخشی اجرای خط‌مشی‌های مصوب مجلس شورای اسلامی در حوزه‌ی بهداشت و درمان می‌پردازند. نتایج تحقیق نشان داد که میزان اثربخشی انواع اجرا با یکدیگر متفاوت است و برای افزایش اثربخشی هر نوع اجرا باید به شاخص‌های مختلف توجه نمود.

اصلی‌پور و همکارانش (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تبیین الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از نظریه‌ی داده بنیاد» به روش کیفی به دنبال کشف الگوی بومی تدوین خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور با بهره‌گیری از نظریه‌ی داده بنیاد است. بدین منظور ۶۱ مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته‌ی تخصصی با خبرگان و ۲ مطالعه‌ی مجزاً (تاریخی و اسلامی) شده است. تحلیل داده‌ها در فرآیند کدگذاری باز، منجر به ظهور ۱۱۹ مفهوم انتزاعی در قالب ۴۰ مقوله‌ی اصلی گردید. سپس این مقولات در فرآیند کدگذاری محوری به یکدیگر مرتبط شدند. در نهایت، ۵ قضیه در نتیجه‌ی کدگذاری انتخابی به دست آمد. تحلیل داده‌ها بر اساس نظریه‌ی داده بنیاد، مبین آن است که «بازیگران زیست‌محیطی» به منزله‌ی شرایط علی در تدوین خط‌مشی زیست‌محیطی از طریق راهبرد «کنش‌های زیست‌محیطی» به مقوله‌ی محوری پژوهش مرتبط

¹ Mix method

می شوند. در عین حال، «ابرخط‌مشی‌های زیست محیطی» به منزله‌ی عوامل مداخله‌گر و عوامل زمینه‌ای «نرم» و «سخت» به منزله‌ی مؤلفه‌های بستر ساز، تدوین خط‌مشی‌های زیست محیطی را تسهیل می‌کنند. همچنین متناظر با پنج نوع مسأله‌ی خاص زیست محیطی کشور یعنی؛ مسائل «آلودگی هوا»، «مدیریت مصرف آب»، «تخریب زمین»، «تنوع زیستی» و «اقدامات غیر قانونی زیست محیطی»، پنج دسته خط‌مشی مصوب زیست محیطی به عنوان خروجی نظام تدوین و ورودی نظام اجرا تعریف می‌شود.

معطوفی و دنکوب (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تدوین خط‌مشی‌های زیست محیطی کشور با استفاده از روش ANP» موضوع محیط زیست را به عنوان یکی از عناصر مهم در ترکیب اقتصادی و فرهنگی کشور قلمداد کرده‌اند. یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که سه زیرمعیار «قرارگرفتن مسایل محیط زیست در اولویت نمایندگان به ویژه فراکسیون محیط زیست و کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی»، «حمایت مجامع تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری کشور از جایگاه منابع طبیعی و محیط زیست» و «توسعه‌ی دیپلماسی زیست محیطی» به ترتیب بیشترین تأثیر را در تدوین خط‌مشی زیست محیطی خواهند داشت.

مک لافلین و کرانزبرگ^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «فقدان ارزیابی اجرای خط‌مشی‌ها در دریاچه‌های بزرگ» به تحلیل اجرای خط‌مشی‌های عمومی زیست محیطی پرداخته‌اند. نتیجه‌ی نهایی این است که در راستای اجرای این خط‌مشی‌ها نیاز به سرمایه‌گذاری راهبردی در جهت احیای دریاچه‌های بزرگ، به کارگیری ظرفیت‌های موجود، انعطاف‌پذیری سیاست‌های موجود و اقتدار اخلاقی است.

کاستکا^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «موانع اجرای خط‌مشی‌های زیست محیطی در سطح محلی در چین» به شناسایی موانع اجرای جامع‌تر خط‌مشی‌های زیست محیطی در سطح محلی در برخی شهرهای چین پرداخته است. یافته‌های این پژوهش حاصل ۱۹۰ مصاحبه‌ی عمیق با مقامات دولتی، مدیران کسب و کار و نمایندگان جامعه‌ی مدنی است. نتیجه‌ی نهایی حاصل از بحث‌های نظری و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در راستای اجرای خط‌مشی‌های زیست محیطی محلی در چین، دو دسته موانع کلی وجود دارد. اولین آن‌ها به موانع نهادی اجرای خط‌مشی‌های

^۱ McLaughlin & Krantzberg

^۲ Kostka

زیست‌محیطی محلی برمی‌گردد که شامل سیستم‌های برنامه‌ریزی محیطی، مشوق‌های اقتصادی و سیاسی، منافع و مشارکت عمومی و خصوصی و منابع سیاسی، تکنیکی و مالی است. در دسته‌ی دیگر از موانع، اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی محلی موانع رفتاری و فرهنگی - اجتماعی قرار دارند. این موانع شامل ترجیحات و علایق شخصی افراد، ارزش‌ها، هنجارها و فشار اجتماعی است.

وستراجر^۱ و همکارانش (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «پویایی شناسی اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی ملی تحت تغییر اولویت‌های سیاست اتحادیه‌ی اروپا» به بررسی تحلیل اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی پرداخته‌اند. این بررسی نشان می‌دهد که در طول ۳۰ سال گذشته، سیاست‌های زیست‌محیطی در اتحادیه‌ی اروپا با استقلال ملی نسبی و با توجه به اصل تنزیل توسعه‌یافته است. نتایج نشان می‌دهد که اجرای بهتر سیاست‌های زیست‌محیطی برای رسیدن به اهداف زیست‌محیطی در آینده مناسب خواهد بود.

جدول شماره‌ی یک - خلاصه‌ای از یافته‌های پیشینه‌ی پژوهش

محقق (سال)	نتایج
معمارزاده طهران و همکارانش (۱۳۹۰)	اجرای متفاوت در بسترهای متفاوت فرهنگی، افزایش اثربخشی
اصلی‌پور و همکارانش (۱۳۹۳)	بازیگران زیست‌محیطی، کنش‌های زیست‌محیطی، عوامل زمینه‌ای «نرم» و «سخت»، ابرخط‌مشی‌های زیست‌محیطی.
معطوفی و دنکوب (۱۳۹۶)	قرارگرفتن مسایل محیط زیست در اولویت نمایندگان به ویژه فراکسیون محیط زیست و کمیسیون کشاورزی مجلس شورای اسلامی، حمایت مجامع تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری کشور از جایگاه منابع طبیعی و محیط زیست و توسعه‌ی دیپلماسی زیست‌محیطی
مک لافلین و کرانتزبرگ ^۲ (۲۰۱۱)	نیاز به سرمایه‌گذاری راهبردی، به کارگیری ظرفیت‌های موجود، انعطاف‌پذیری سیاست‌های موجود و اقتدار اخلاقی
کاستکا ^۳ (۲۰۱۴)	موانع نهادی موانع رفتاری و فرهنگی - اجتماعی
وستراجر ^۴ و همکارانش (۲۰۱۶)	توسعه‌ی سیاست‌های زیست‌محیطی و اجرای بهتر سیاست‌های زیست-محیطی برای رسیدن به اهداف زیست‌محیطی در آینده

¹ Vesterager

² McLaughlin & Krantzberg

³ Kostka

⁴ Vesterager

در برخی پژوهش های قبلی جنبه ای خط مشی های زیست محیطی به صورت تخصصی بررسی شده است و هر کدام یا با روش کمی و یا با روش کیفی به مطالعه و بررسی خط مشی های زیست محیطی پرداخته اند و هیچ یک از این پژوهش ها به ارائه ی یک مدل بومی برای اجرای موفق خط مشی زیست محیطی به روش ترکیبی نپرداخته اند که این بررسی در مقایسه با کارهای مشابه انجام شده به لحاظ ارائه ی الگو و به لحاظ روشی خاص و منحصر به فرد است.

چارچوب نظری پژوهش

- اجرای خط مشی گذاری

هر خط مشی بعد از تدوین به اجرا نیاز دارد و می توان آن را به صورت فرایندی که در آن برنامه ها یا خط مشی ها به اجرا گذاشته می شوند، تعریف کرد؛ مرحله ای که نشان می دهد خط مشی ها چگونه عملی می شوند (هیل^۱، ۲۰۰۲: ۱). اجرا در مراحل آخر فرایند خط مشی گذاری قرار دارد که معمولاً کمتر دیده می شود و اغلب مورد غفلت واقع شده و با کم توجهی مواجه می شود. بعضی از نویسندگان با اغماض و کم دقتی بیان می کنند که تصمیم های خط مشی توسط بوروکرات ها و کارمندان به صورت خودکار اجرا می شود. در حالی که واقعیت این است که مقامات رسمی، اجرای خط مشی ها را از طریق سازمان های مناسب دولتی و غیر دولتی انجام می دهند (دانشفرد، ۱۳۹۳: ۲۳).

- خط مشی های زیست محیطی

خط مشی های زیست محیطی امروزه به فرهنگی در آمده اند که از آن ها به عنوان فرهنگ زیست محیطی یاد می کنند. از نظر کلاک و دان^۲ فرهنگ زیست محیطی مجموعه ی جهان بینی زیست محیطی، دغدغه های زیست محیطی، تعهد ها و رفتارهای زیست محیطی را شامل می شود. در این تعریف جهان بینی زیست محیطی همه ی آگاهی ها، اعتقادات و رفتارهایی که در رابطه با محیط زیست هستند را در بر می گیرد که شامل مسایلی از قبیل حفاظت از محیط زیست و گیاهان و جانوران، حفظ منابع طبیعی، تخریب محیط زیست، تأثیرات زیست محیطی، رشد اقتصادی و استفاده از علم و تکنولوژی برای حل مسایل زیست محیطی است. دغدغه ی زیست محیطی

¹ Hill

² Cluck & Dune

نگرانی‌های افراد را درباره‌ی روابط بین محیط و جامعه و آگاهی از مسایل زیست‌محیطی ویژه در بر می‌گیرد. این دغدغه‌ها شامل نگرانی‌هایی درباره‌ی مسایل و مشکلات زیست‌محیطی از قبیل آلودگی هوا، آب، جنگل، بحران گازهای گلخانه‌ای، دفن زباله‌های هسته‌ای و... را شامل می‌شود (کلارک و دان، ۱۹۹۷: ۷۶). از طرفی دیگر برخی رویکردهای نظری فرهنگ زیست‌محیطی را مجموعه‌ای از رفتارها و خصوصیات افراد در برخورد با محیط زیست می‌داند که نشان‌دهنده‌ی ارزش‌های زیست‌محیطی آنان است. از نظر دانلاپ^۱ فرهنگ زیست‌محیطی به مجموعه آگاهی‌ها، ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهایی که افراد جامعه در ارتباط با محیط‌زیست پیرامون خود دارند گفته می‌شود (دانلاپ، ۱۹۹۲: ۱۰). بنابراین محیط زیست به عنوان یک دغدغه‌ی جهانی و همگانی در اکثر کشورها با خط‌مشی‌هایی تعریف می‌شود که از آن‌ها به عنوان خط‌مشی‌های زیست‌محیطی یاد می‌شود.

لازم به ذکر است که امروزه خط‌مشی‌گذاری‌ها در حوزه‌های گوناگونی تبلور یافته‌اند. هرچند برخی از خط‌مشی‌های عمومی بر ارزش‌های اقتصادی، مانند بهره‌وری و انتخاب مشتری تمرکز می‌کنند؛ اما تأکید حوزه‌های کلان و سیاست‌های کلی بر اجرای بهتر چنین خط‌مشی‌ها است (تومرز^۲، ۲۰۱۱: ۵۵۵). از طرفی هم سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری نه تنها به عنوان پایه‌ای برای ارائه‌ی خدمات عمومی، بلکه ابزاری توانمند برای اجرای خط‌مشی‌های عمومی است (رانرپ^۳، ۲۰۰۷: ۴۲۸). دامنه‌ی رسوخ اجرای خط‌مشی‌ها بسیار گسترده و تقریباً تمام امورات دولت‌ها به اجرای خط‌مشی‌ها وابسته است. امروزه برخی خط‌مشی‌ها بیشتر از سایر سیاست‌های موجود توسط دولت‌ها و مردم دنبال می‌شود. برای مثال امروزه خط‌مشی‌های زیست‌محیطی سهم بالایی از سیاست‌گذاری‌های عمومی و دولت‌ها را به خود مشغول کرده‌اند. برای مثال در حوزه‌ی اجرای خط‌مشی‌های عمومی در راستای احیای آب دریاچه‌های بزرگ که از دهه‌ی ۱۹۷۰ در همه‌ی جهان رشد چشمگیری داشته است، اجرای خط‌مشی‌های عمومی پیشرفت‌های قابل توجهی را تجربه کرده است (مک‌لافین و کرازنبرگ^۴، ۲۰۱۱: ۳۹۰). و همچنین با توجه به فعل و انفعالات پیچیده بین عوامل مختلف در حوزه‌ی مدیریت، زمینه برای توسعه‌ی خط‌مشی‌های مربوط به آینده را در سازمان‌ها ایجاد کرده است و امروزه سیاست‌های زیست‌محیطی باعث رشد بهره‌وری و رشد

^۱ Dunlap

^۲ Tummers

^۳ Ranerup

^۴ McLaughlin & Krantzberg

اقتصادی شده است (آلبریزو، توماس و زیپرر^۱، ۲۰۱۷: ۲۰۹). همچنین با به کارگیری روش های شبیه سازی شبکه ای و با استفاده از نظریه ی شبکه ی ضمن ارزیابی ساختار سازمان ها، می توان اجرای خط مشی های سازمان را تحت تاثیر قرار داد (کنبک، بون و موسلی^۲، ۲۰۱۶: ۱۵۵). خط مشی های زیست محیطی هم می توانند از نوع خط مشی های اجرایی و هم از نوع خط مشی های تقنینی و حتی در مواردی هم که محیط زیست در خطر باشد، می توانند از نوع خط مشی های قضایی باشند. علاوه بر این موارد، خط مشی های زیست محیطی در دو بعد خرد و کلان مورد توجه هستند. در بعد خرد، بسیاری از شرکت ها و مؤسسات صنعتی در راستای مسئولیت اجتماعی خود اقدام به تدوین و اجرای خط مشی های زیست محیطی کرده اند. برای مثال جنگل کاری هکتارها از زمین های اطراف شرکت ذوب آهن اصفهان از همین نوع از خط مشی های زیست محیطی در بعد خرد است و در بعد کلان هم می توان به دو خط مشی کلی سیاست های کلی محیط زیست ابلاغی رهبر معظم انقلاب اسلامی و خط مشی های زیست محیطی دولت تدبیر و امید اشاره کرد.

– سیاست های کلی محیط زیست رهبر معظم انقلاب اسلامی

ایجاد نظام یکپارچه ی ملی محیط زیست، جرم انگاری تخریب محیط زیست، تقویت دیپلماسی محیط زیست و مقابله با تهدیدات زیست محیطی از خط مشی های ابلاغی رهبر معظم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۹۴ است. حضرت آیت الله خامنه ای رهبر معظم انقلاب اسلامی در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی، در نامه ای به روسای قوا، سیاست های کلی محیط زیست را ابلاغ کردند. ایجاد نظام یکپارچه ی ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام مند منابع حیاتی، جرم انگاری تخریب محیط زیست، تهیه ی اطلس زیست بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی، از جمله محورهای ابلاغیه ی رهبر معظم انقلاب اسلامی است. متن سیاست های کلی محیط زیست که پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعیین شده و شامل ۱۵ بند اصلی و ۶ تبصره است.

– سیاست های کلی محیط زیست دولت تدبیر و امید

در راستای خط مشی های کلی دولت تدبیر و امید، بند دهم این خط مشی ها به حوزه ی محیط زیست مربوط می شود. دولت یازدهم بر این باور است که سرنوشت آینده ی ایرانیان در گرو

¹ Albrizio, Tomasz and Zipperer

² Kenbeek, Bone and Moseley

چگونگی نگرش و رفتار ما به محیط زیست و میزان احیای توازن زیست‌محیطی است که با اهداف و راهبردهایی مشخص شده است. اهداف راهبردی حوزه‌ی محیط زیست شامل ۳ ماده‌ی اصلی و ۱۸ بند کلی است که در آن به پایدارسازی کمی و کیفی آب و خاک - دستیابی به هوای سالم و پاک و سطوح قابل قبول آلاینده‌ها؛ حفظ و بازسازی تنوع زیستی؛ نیل به پایداری عرصه‌های طبیعی و لحاظ ارزش‌گذاری محیط زیست در تصمیم‌گیری‌ها و حرکت به سوی اقتصاد سبز توجه و اهتمام شده است.

روش پژوهش

به دلیل این که این پژوهش با هدف اکتشاف و تدوین یک الگوی بومی و اعتباریابی آن انجام شده، روش ترکیبی یا آمیخته برای اجرای آن مناسب است. در روش‌های ترکیبی که همزمان روش کمی و کیفی در آن وجود دارد، چون هدف کشف الگوی پارادایمی است، بنابراین تقدم با روش کیفی است. روش کیفی مورد استفاده در این بررسی، گراند^۱ تئوری است. دلیل انتخاب گراند تئوری به خاطر استخراج رویکرد نظری جدید در این زمینه است. هرچند در ارتباط با اجرای موفق خط مشی‌های زیست‌محیطی کشور نظریات متعددی وجود دارد، اما به نظر می‌رسید با توجه به وجود مسایل زیست‌محیطی کلان و عمده در کشور به‌کارگیری این نظریات در جامعه‌ی آماری مورد نظر اکثراً نتیجه‌ی مطلوبی را نداشته‌اند؛ به همین خاطر اتکا به یک رویکرد بومی، ضمن متفاوت‌بودن این پژوهش با کارهای مشابه انجام‌شده، می‌تواند منجر به تدوین الگویی شود که بر خاسته از نظرات اساتید و خبرگان خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور است. چرا که از طریق گراند تئوری ضرورت رفتن به عرصه‌ی زندگی واقعی افراد برای کشف آنچه واقعاً وجود دارد و به آن اعتقاد دارند، محقق می‌شود. برای این کار محقق در ابتدا با انجام مصاحبه‌های عمیق در میان اساتید و خبرگان خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور به تدوین الگوی بومی اجرای موفق خط مشی‌های زیست‌محیطی کشور پرداخته است که پس از انجام ۲۲ مصاحبه‌ی عمیق، محقق به اشیاع نظری رسید و در این راستا محقق به این نتیجه رسید که دیگر داده‌های جدید، کمکی به توسعه‌ی نظریه نخواهند کرد و مفاهیم تکراری به نظر می‌رسند. افراد نمونه‌ی هر کدام در زمینه‌ی خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور خبره و صاحب نظر بوده و این افراد عمدتاً از مدیران سطح

^۱ Grounded Theory

بالای نهادهای زیست محیطی و خط مشی گذاری هستند. جامعه‌ی آماری پژوهش در بخش کیفی تحقیق شامل اساتید و خبرگان خط مشی گذاری زیست محیطی کشور هستند که به صورت هدفمند به عنوان جامعه‌ی آماری انتخاب شده‌اند. انتخاب مشارکت کنندگان در پژوهش کیفی با هدف دستیابی به بیشترین اطلاعات در مورد پدیده‌ی مورد بررسی انجام می‌شود و از این رو اساتید و خبرگان خط مشی گذاری زیست محیطی کشور دارای بیشترین اطلاعات در این حوزه هستند. در بخش کمی نیز بخش بیشتری از اساتید و خبرگان خط مشی گذاری زیست محیطی کشور که به کمک فرمول حجم نمونه‌ی جامعه‌ی نامشخص برآورد شده است. در بخش کیفی روش نمونه‌گیری نیز، نمونه‌گیری نظری است و در نمونه‌گیری نظری، انتخاب نمونه‌ها با توجه به تحلیل داده‌های گردآوری شده‌ی پیشین شناسایی می‌شود. با گذشت زمان به عمق و تمرکز نمونه‌گیری افزوده می‌شود؛ زیرا در مراحل اولیه، بیشتر کشف مفاهیم و مقولات تازه و در مراحل بعد، عمق و غنابخشیدن به این مقولات، مد نظر قرار می‌گیرند. نمونه‌گیری زمانی به پایان می‌رسد که محقق به اشباع نظری رسیده باشد و اشباع نظری، زمانی حاصل می‌شود که داده‌های اضافی، کمکی به تکمیل و مشخص کردن یک مقوله‌ی نظری نمی‌کنند و نمونه‌ها از آن پس مشابه به نظر می‌رسند. بنابراین نمونه‌گیری از اساتید و خبرگان خط مشی گذاری زیست محیطی کشور تا جایی ادامه می‌یابد که محقق به این نتیجه برسد همه‌ی اساتید و خبرگان خط مشی گذاری زیست محیطی کشور، نظر واحدی در ارتباط با اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست محیطی کشور دارند. در کل جمع‌آوری اطلاعات بخش کیفی پژوهش با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و بخش کمی با پرسش‌نامه‌ی محقق ساخته انجام شده و پرسش‌نامه‌ی کمی پژوهش حاصل انتزاع مقوله‌های کیفی مدل کیفی است که به کمک شاخص‌سازی و نردبان انتزاع به مقوله‌های قابل اندازه‌گیری تبدیل شده است. فرایند تفسیر و تحلیل مصاحبه‌های کیفی با توجه به روش کدگذاری انجام شده و بخش کمی نیز به کمک مدل‌سازی معادله‌ی ساختاری با کمک نرم‌افزار (Amos Graphics) آزمون و اعتباریابی شده است. در پژوهش کیفی از چهار روش برای تأمین پایایی استفاده می‌شود که شامل استفاده از فرایندهای ساختاریافته از مصاحبه‌های همگرا، سازمان‌دهی فرایندهای ساخت یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها، وجود حداقل دو نفر برای انجام مصاحبه به صورت جداگانه، اما موازی با یکدیگر و مقایسه‌ی یافته‌های دو و یا چند پژوهشگر و در نهایت استفاده از کمیته‌ی راهنمایی برای ارزیابی و اجرای برنامه‌ی مصاحبه است که در این پژوهش همه‌ی مراحل انجام شد که نشان از قابلیت اعتماد یافته‌های کیفی دارد.

یافته‌های کیفی پژوهش

در راستای دستیابی به الگوی بومی اجرای موفق خط مشی‌های زیست‌محیطی بر اساس سیاست‌های کلی نظام (دولت و رهبری) از روش کیفی گراند تئوری استفاده شده است. در این روش، جمع‌آوری و تفسیر داده‌ها همزمان در جهت خلق یک نظریه‌ی بومی قرار می‌گیرد و تفسیر همان مرجعی است که بر اساس آن تصمیم گرفته می‌شود که کدام داده یا مورد را در مرحله‌ی بعد در نمونه گنجانده شود و این داده‌ها چگونه یا با چه روش‌هایی باید گردآوری شوند. برای ساخت نظریه در روش کیفی گراند تئوری، نیاز به مصاحبه‌های عمیق است. بر همین اساس برای استخراج الگوی نظری و یا فرایند نظریه‌سازی، محقق اقدام به انجام مصاحبه‌هایی عمیق با ۲۲ نفر از نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور کرده است. این افراد به طور مستقیم با فرایندهای مدیریتی و اجرایی خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی کشور درگیر هستند و اطلاعات دانشی و تجارب بالایی در این زمینه دارند. بر همین اساس، نکته‌های معنادار و ناب متن گفتگوی آن‌ها عصاره‌ی اصلی نظریه‌ی استخراجی را تشکیل می‌دهد. طول زمان مصاحبه با این نخبگان، مدیران و متخصصان زیست‌محیطی بین ۴۵ تا ۱۳۴ دقیقه بوده و کمترین مصاحبه در عرض ۴۵ دقیقه و بیشترین مصاحبه بیش از دو ساعت به طول انجامیده است. انتخاب این افراد به عنوان نمونه به صورت معرفی و شناخت همکاران بوده است که عموماً در دانشگاه‌ها و سازمان‌های متبوع دارای پست‌های عالی رتبه‌ای هستند. لازم به ذکر است که انجام برخی مصاحبه‌ها بعضاً چندین جلسه به طول کشیده شده و حتی برخی مصاحبه‌ها به دلیل نقص، از فرایند تحلیل حذف شده‌اند. در مجموع محقق با همه‌ی افراد ۱۴۰۳ دقیقه مصاحبه و گفت‌و شنود علمی پیرامون اجرای خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی داشته است. در نهایت، نتایج تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل سه‌گانه‌ی کدگذاری ارائه و در مرحله‌ی کدگذاری باز، بیش از ۲۳۷ مفهوم و گزاره‌ی معنادار استخراج شد که در مرحله‌ی بعد، ۱۳۵ مفاهیم متناظر از این مقوله‌ها بیرون کشیده شد. از آنجایی که این مقوله‌ها دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند و به راحتی می‌توان آن‌ها را دسته‌بندی کرد، در ادامه‌ی فرایند کدگذاری از تعداد ۱۳۵ مفاهیم متناظر، تعداد ۲۶ خرده‌مقوله استخراج شده که دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند. همچنین به خاطر نزدیکی معنایی بسیاری از خرده‌مقولات محوری در مرحله‌ی کدگذاری محوری ۲۶ خرده‌مقوله‌ی موجود به ۱۱ مقوله‌ی محوری تبدیل شده‌اند.

در نهایت پس از بررسی دقیق‌تر و پیوند بین مفاهیم خرده‌مقولات، ۱۱ مقوله‌ی محوری به

دست آمد که این مقولات عبارت از: تدوین فکورانه، همسویی ارزشی، عدم فانتزی انگاری مسأله‌ی محیط زیست، هماهنگی و هم‌راستایی نهادی، توسعه‌ی دانش زیست محیطی، خلق اراده‌ی مشترک دولتی و خصوصی، مدیریت سبز، قوانین مؤثر، شناخت فرهنگی محیط، اعتلای فرهنگ زیست محیطی و ارزش مداری محیط هستند که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله‌ی کدگذاری گزینشی، یک مقوله‌ی هسته‌ای به شرح؛ یک اجرای موفق خط مشی زیست محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه‌ی هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه‌ی دانش زیست محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر، موجب اعتلای فرهنگ زیست محیطی می‌شود؛ ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار بدهد. جدول زیر نتایج تحلیل داده‌ها را در مراحل کدگذاری محوری و گزینشی نشان می‌دهد. در این‌جا ابتدا هر ۱۱ مقوله، همراه با نقل قول‌های مشارکت‌کنندگان مطرح می‌شود. پس از طرح مقولات، مقوله‌ی هسته‌ای و نهایتاً مدل پارادایمی به تصویر کشیده می‌شود.

جدول شماره‌ی دو- خروجی مراحل کدگذاری محوری و گزینشی

مقوله‌ی هسته‌ی نهایی	مقولات محوری	خرده مقولات
یک اجرای موفق خط مشی زیست محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه‌ی هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه‌ی دانش زیست محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر، موجب اعتلای فرهنگ زیست محیطی می‌شود.	تدوین فکورانه	تدوین خوب و اندیشیده شده
		ارزشیابی درست از فرایند اجرا
		هماهنگی تیم اجرا و تدوین
	همسویی ارزشی	ارزش‌های محیط زیستی
		همسویی با فرهنگ بومی
		اخلاقی بودن
	عدم فانتزی انگاری	لوژانگاری مسأله‌ی محیط زیست
		کنش‌های شعارگونه‌ی مدیران اجرایی
		هماهنگی سیاست‌های اجرایی
	هماهنگی و هم‌راستایی نهادی	هماهنگی قوا
		جهت‌گیری همسوی نهاد
		فرهنگ‌سازی و آموزش
	توسعه‌ی دانش زیست محیطی	افزایش آگاهی عمومی
		ائتلاف اجرایی
		اجتماعی‌سازی قوانین
	خلق اراده‌ی مشترک دولتی و خصوصی	راهبردهای سبز
		ارزشمندیدن محیط زیست
		همبستگی با محیط
	مدیریت سبز	اصلاح ضعف‌های قانونی
		بازنگری و پیگردهای قانونی مؤثر
		شناخت ارزش‌های فرهنگی محیط
	قوانین مؤثر	شناخت روحیات فرهنگی
		ارتقاء فرهنگ زیست محیطی
		توسعه‌ی دانش زیست محیطی
	شناخت فرهنگی محیط	آموزش احترام به زمین
		اعتقاد و الزام به محیط زیست
		گردشگری مبتنی بر بوم‌گردی
	اعتلای فرهنگ زیست محیطی	
	ارزش مداری محیط	

در این مرحله مایه‌گرفتن مفاهیم از داده‌ها، مشخصه‌ی اصلی راهبرد نظریه‌ی زمینه‌ای است و به کمک تحلیل مقوله‌ها می‌توان فرایند نظریه‌سازی را تشریح کرد. در مورد نام‌گذاری مناسب مقوله‌ها، پرسیدن سؤالات برانگیزنده، مقایسه و استنتاج طرحی نو، یکپارچه و واقع‌بینانه از انبوه داده‌های خام و سازمان نیافته، نیاز به خلاقیت ویژه‌ای دارد و با توجه به خلاقیت باید حساسیت نظری راهگشای ادامه‌ی کار باشد. حساسیت نظری از خلال تجربه‌ی حرفه‌ای، مطالعه‌ی متون، تجربه‌ی شخصی و روند تحلیل داده‌ها در خلال پژوهش بر حساسیت نظری محقق می‌افزاید. حساسیت نظری از آن جهت مهم است که اساساً پژوهش کیفی و نظریه‌ی مبنایی در پی معنادادن به داده‌ها هستند.

مقوله‌ی هسته (مرکزی)

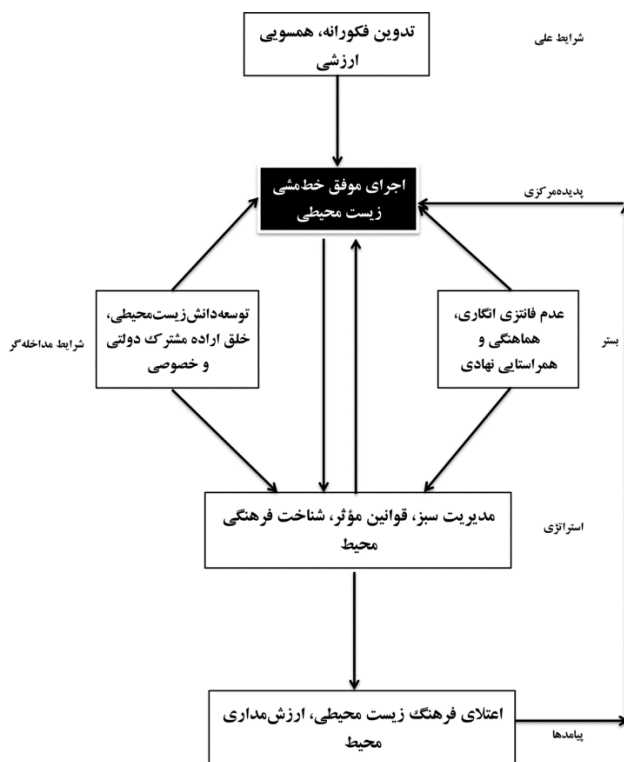
آخرین مرحله‌ی کدگذاری، مرحله‌ی کدگذاری گزینشی است که در آن کدهای به‌دست‌آمده در مرحله‌ی کدگذاری محوری را در سطحی انتزاعی‌تر ادامه می‌دهد. هدف از این کار، یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌های کسب‌شده در مرحله‌ی کدگذاری محوری است. در این مرحله است که شکل‌گیری و پیوند هر مقوله با سایر مقوله‌ها شرح داده می‌شود و مقوله‌ی هسته‌ی نهایی به‌دست‌آمده که کل مفاهیم و مقوله‌ها را در بر می‌گیرد. با ترکیب یازده مقوله‌ی اصلی پژوهش (تدوین فکورانه، همسویی ارزشی، عدم فائزتی‌انگاری، هماهنگی و هم‌راستایی نهادی، توسعه‌ی دانش زیست‌محیطی، خلق اراده‌ی مشترک دولتی و خصوصی، مدیریت سبز، قوانین مؤثر، شناخت فرهنگی محیط، اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی و ارزش‌مداری محیط)، مقوله‌ی هسته‌ی نهایی در مرحله‌ی کدگذاری گزینشی ظهور کرد. با توجه به مقولات عمده و توضیحات فوق می‌توان گفت که مقوله‌ی هسته (مرکزی)؛ یک اجرای موفق خط مشی زیست‌محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه‌ی هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی است که در آن توسعه‌ی دانش زیست‌محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر موجب اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی می‌شود، می‌تواند همه‌ی مباحث نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست را راجع به اجرای موفق خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی بر اساس سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در ایران را تحت پوشش قرار دهد و نیز جنبه‌ی تحلیلی داشته باشد. بر اساس مقوله‌ی هسته نهایی که خود برگرفته و انتزاع‌شده از سایر مقولات عمده‌ی ارائه‌شده است، نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور در تجربه‌ی زیست خود شرایط علی، بستر و پیامدهای اجرای موفق خط

مشی گذاری زیست محیطی کشور بر اساس سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری را تجربه، درک و یا تصور می کنند. آن ها در شرایط و بستر تعاملی خاصی اجرای موفق خط مشی های زیست محیطی کشور را تبیین کرده اند که اگر این شرایط در هر جا مهیا شود، انتظار موفقیت آمیز اجرای خط مشی ها، انتظار معقولی خواهد بود. نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور به عنوان کارگزاران و مجریان برنامه ریزی های خرد و کلان مدیریت فرهنگ زیست محیطی کشور و در موارد متعددی خود در موارد مدیریتی و اجرای استراتژیک آن ها سهیم هستند. از این رو آنان تشخیص دقیقی از کارآمدی و اثرگذاری متغیرهای مؤثر بر اجرای موفق خط مشی ها دارند. همان طور که از متن مصاحبه ها مشخص است، اجرای موفق خط مشی گذاری زیست محیطی کشور بر اساس سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری برای آینده ی محیط زیست کشور بسیار مهم و حیاتی است و اگر موفقیت هایی در این زمینه صورت نگیرد، بدون شک آینده ی محیط زیست کشور با چالش های بسیار عمیق تر از آنچه الان وجود دارد، دست و پنجه نرم می کند.

- ترسیم مدل پارادایمی

در مجموع یافته های پژوهش حاضر نشان دادند که اجرای موفق خط مشی های زیست محیطی بر اساس سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری در کشور، در شرایطی مختلفی اتفاق می افتد. نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست رویکردهای متفاوتی را در راستای اجرای موفق خط مشی گذاری زیست محیطی بر اساس سیاست های ابلاغی مقام معظم رهبری در ایران بیان کرده اند؛ اما همگی بر اساس ترکیب آرای آن ها به اتفاق نظر واحدی با نام یک تئوری بومی رسیده اند. در کل همه ی آن ها در این مسأله که اجرای موفق خط مشی ها ممکن است، اتفاق نظر دارند؛ اما هر کدام از رویکردی متفاوت به این مقوله نگاه کرده اند و پاسخ های متفاوتی به سؤال اصلی پژوهش داده اند. در یک رویکردی کلی می توان برای فهم بهتر همه ی یافته ها را در یک مدل پارادایمی ترسیم کرد. همان گونه که در شکل زیر مشاهده می شود، این مدل دارای بخش های شرایط علی، پدیده، بستر، شرایط مداخله گر، استراتژی و پیامد است. پدیده ی مرکزی این مدل، اجرای موفق خط مشی های زیست محیطی کشور می باشد که محور سؤالات مصاحبه ی کیفی و اطلاعات نظری و مفهومی نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور است. همچنین در این مدل شرایط علی، شامل دو مؤلفه ی تدوین فکورانه و همسویی ارزشی است. این دو مقوله به عنوان شرایط علی، اصلی ترین علت یک اجرای موفق هستند. تدوین فکورانه ی خود

از سه خرده‌مقوله‌ی مهم تدوین خوب و اندیشیده شده، ارزشیابی درست از فرایند اجرا و هماهنگی تیم اجرا و تدوین، تشکیل شده است. بر همین اساس قبل از اجرا باید به تدوینی اندیشید که علاوه بر سادگی، قابلیت اجرایی بالایی داشته باشد. در بحث همسویی ارزشی نیز سه خرده‌مقوله‌ی ارزشمند دیدن زمین و طبیعت، همسویی با فرهنگ بومی و اخلاقی بودن وجود دارند که ترکیب آن‌ها همان همسویی ارزشی است. شرایط علی در مدل پارادایمی پژوهش دارای اثرگذاری چندگانه‌ای است که می‌تواند علت مستقیم و غیرمستقیم اجرای موفق خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی باشد. برای مثال شرایط علی با اثرگذاری مستقیم خود بر اجرای خط‌مشی‌گذاری زیست‌محیطی می‌تواند موفقیت اجرای این خط‌مشی‌ها را تسهیل کند. همچنین شرایط علی می‌تواند بر بسترهای (عدم فائزتری‌انگاری و هماهنگی و هم‌راستایی نهادی) اجرای موفق خط‌مشی‌ها اثر، داشته باشد. علاوه بر آن شرایط علی هم بر استراتژی‌ها (مدیریت سبز، قوانین مؤثر و شناخت فرهنگی محیط) و هم بر پیامدها (اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی و ارزش‌مداری محیط) اثر دارد. همچنین در تحلیل مدل پارادایمی باید گفت شرایط مداخله‌گری نیز وجود دارند که می‌تواند در اجرای خط‌مشی‌های زیست‌محیطی کشور هم نقش شتاب‌دهنده و هم نقش بازدارنده داشته باشند. این شرایط مداخله‌گر شامل دو مقوله‌ی توسعه‌ی دانش زیست‌محیطی و خلق اراده‌ی مشترک دولتی و خصوصی است. این شرایط مداخله‌گر اثری دوسویه در مدل پارادایمی دارند و همزمان هم بر پدیده‌ی مرکزی و هم بر استراتژی‌های موجود در مدل اثر دارند. یک رابطه‌ی دوسویه‌ی دیگر در مدل وجود دارد و آن هم اثر استراتژی‌ها به طور همزمان، بر اجرای موفق خط‌مشی‌ها و هم بر پیامدهاست. در کل فرایند اثرگذاری و اثرپذیری مقوله‌ها در یک مدل پارادایمی به صورت نموداری نشان داده شده که هریک از مؤلفه‌های موجود در مدل نیز مشخص و آشکار هستند.

نمودار شماره ی یک- مدل پارادایمی پژوهش

یافته های کمی پژوهش

در راستای آزمون الگوی استخراجی پژوهش هر یک از روابط ساختاری بین شاخص ها و موضوع اصلی پژوهش بر مبنای الگوی بومی تدوین شده انجام شده است که در این بخش از پژوهش اثر همه ی مقوله های استخراجی بر میزان موفقیت اجرای خط مشی های زیست محیطی کشور در یک مدل معادله ی ساختاری سنجیده شده است.

مدل کلی پژوهش

به منظور تعیین شدت و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر اجرای موفق خط مشی های زیست محیطی کشور، از یک مدل معادله ی ساختاری بهره گرفته شده است که نحوه ی سنجش یک متغیر پنهان را با استفاده از دو یا تعداد بیشتری متغیر مشاهده شده تعریف می کند. همچنین می توان گفت در مدل اندازه گیری، مشخص می شود که تعداد متغیرهای مشاهده شده برای یک متغیر پنهان

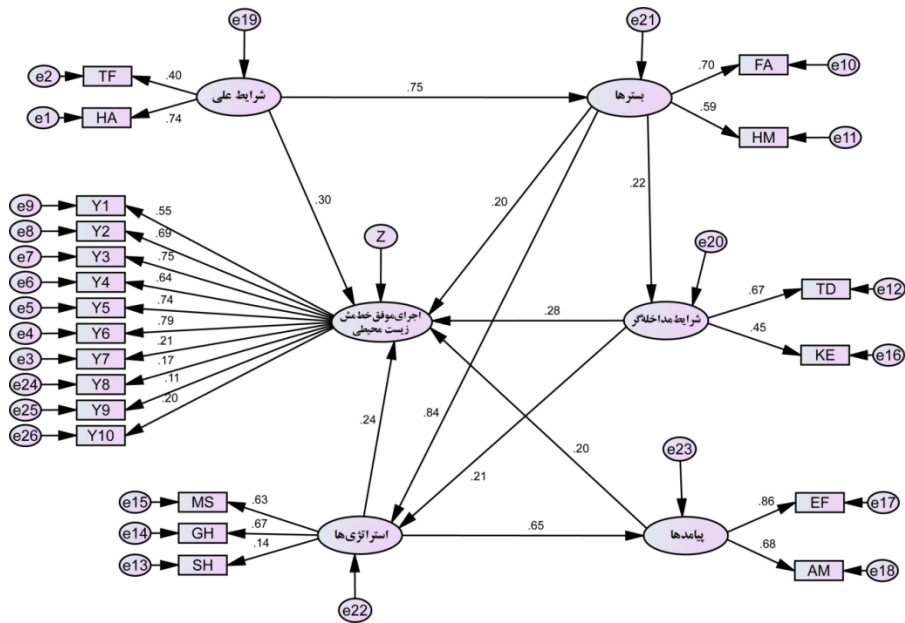
تا چه حد تحت تأثیر متغیر پنهان مورد نظر و تا چه حد تحت تأثیر متغیر خطا هستند. البته لازم به ذکر است که مدل ساختاری این پژوهش حاصل الگوی پارادایمی استخراج شده بخش کیفی پژوهش است که برای اعتباریابی آن در میان جامعه‌ی آماری گسترده‌تری به روش کمی اقدام شده است.

بررسی شاخص‌های برازش مدل

یافتن یک مدل نظری که به لحاظ آماری معنادار و همچنین دارای معنا و مفهوم نظری و کاربردی باشد، هدف اولیه‌ی به‌کارگیری مدل‌سازی معادله‌ی ساختاری است. در این روش برای ارزشیابی برازندگی مدل، معیارهای زیادی وجود دارد. در جدول زیر این معیارها به همراه میزان مورد قبول و مقدار به‌دست‌آمده برای مدل پژوهش ارائه شده است. این شاخص‌های بیان‌شده، برازندگی مدل طراحی شده را نشان می‌دهند که نشان‌دهنده‌ی برازندگی و تناسب خوب مدل است. به عبارتی مدل نظری تحقیق تأیید می‌شود و آزمون‌ی برای اعتبار اولیه‌ی مدل تدوین شده است. از آنجایی که این مدل توسط شاخص‌های برازندگی تأیید شد، بنابراین می‌توان از آن برای استنباط‌های آماری استفاده کرد.

جدول شماره‌ی سه - شاخص‌های برازندگی مدل نهایی

نماد برازندگی	شاخص برازش	مقدار به- دست‌آمده	برازش قابل قبول	تفسیر شاخص
GFI	شاخص نیکویی برازش	۰/۷۳۶	بزرگتر از ۷/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۷/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
AGFI	شاخص نیکویی برازش تعدیل‌شده	۰/۸۸۸	بزرگتر از ۷/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۷/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
TLI	شاخص برازش هنجار نشده	۰/۸۰۹	بزرگتر از ۷/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۷/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
CFI	شاخص برازش تطبیقی	۰/۷۹۱	بزرگتر از ۷/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۷/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
IFI	شاخص برازش افزایش	۰/۸۶۳	بزرگتر از ۷/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۷/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
PNFI	شاخص برازش مقتصد هنجار شده	۰/۷۹۴	بزرگتر از ۵/۰	مقدار محاسبه‌شده بیشتر از ۵/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
RMSEA	ریشه‌ی میانگین مربعات خطا برآورد	۰/۰۸۹	کوچکتر از ۱/۰	مقدار محاسبه‌شده کمتر از ۱/۰ است، برازش مدل مورد تأیید است.
CMIN/df	نسبت کای دو به درجه آزادی	۲/۹۳	مقدار بین ۱ تا ۳	مقدار محاسبه‌شده کمتر از ۳ است، برازش مدل تأیید می‌شود.
HOELTER	نسبت کفایت حجم نمونه	۱۰۵	مقدار نمونه بیشتر از مقدار به‌دست‌آمده	مقدار نمونه تحقیق باید بیش از مقدار به- دست‌آمده باشد (۱۰۵) که نمونه این تحقیق ۲۲۵ نفر بوده است.

نمودار شماری دو- مدل سازی معادله ی ساختاری برای تبیین و آزمون مدل اجرای موفق خط مشی زیست- محیطی کشور

جدول شماری چهار- متغیرها و نمادهای ترسیمی موجود در مدل

نماد ترسیمی	شاخص ها	متغیرهای موجود در مدل
FA	عدم فائتزی انگاری	بسترها
HM	هماهنگی و هم راستایی نهادی	
TF	تدوین فکورانه	شرایط علی
HA	همسویی ارزشی	
TD	توسعه ی دانش زیست محیطی	شرایط مداخله گر
KE	خلق اراده ی مشترک دولتی و خصوصی	
MS	مدیریت سبز	استراتژی ها
GH	قوانین مؤثر	
SH	شناخت فرهنگی محیط	
EF	اعتلا ی فرهنگ زیست محیطی	پیامدها
AM	ارزش مداری محیط	
Y1 ... Y10	مجموع ده گویه برای سنجش اجرای موفق خط مشی زیست محیطی کشور	اجرای موفق خط مشی زیست محیطی کشور

نتایج استنباط‌های آماری پژوهش

اگر مدلی که به شکل نمودار ترسیم می‌گردد توسط شاخص‌های برازندگی مدل تأیید شود، از آن مدل می‌توان برای استنباط آماری در مورد وجود رابطه‌ی علی بین متغیرهای موجود در مدل استفاده کرد. از آن‌جا که مدل توسط شاخص‌های برازندگی تأیید شده است و با توجه قابل قبول بودن شاخص‌های برازش، نتایج حاصل از تحلیل اطلاعات آماری استنباط آماری با کمک نرم‌افزار آموس محاسبه شده است.

جدول شماره‌ی پنج- نتایج استنباط آماری پژوهش

استنباط آماری پژوهش		برآورد	خطای معیار	مقدار بحرانی	سطح معناداری	نتیجه‌ی استنباط
---	بسترها	۱/۱۳۴	۰/۳۱۷	۳/۵۷۷	۰/۰۰۰	تأیید
	شرایط علی	۰/۳۶۷	۰/۱۵۶	۲/۳۵۲	۰/۰۰۰	تأیید
	شرایط مداخله‌گر	۰/۷۷۳	۰/۱۲۱	۶/۳۸۸	۰/۰۰۰	تأیید
	استراتژی‌ها	۰/۶۴۸	۰/۲۸۵	۲/۲۹۷	۰/۰۰۴	تأیید
	پیامدها	۰/۵۹۰	۰/۳۵۴	۱/۶۶۰	۰/۰۱۷	تأیید
---	شرایط علی	۰/۷۶۳	۰/۱۸۷	۴/۰۷۴	۰/۰۰۰	تأیید
---	بسترها	۰/۱۶۲	۰/۰۸۵	۱/۹۰۵	۰/۰۱۰	تأیید
---	شرایط مداخله‌گر	۰/۱۶۹	۰/۰۵۳	۳/۱۸۸	۰/۰۰۰	تأیید
---	استراتژی‌ها	۳/۹۲۸	۲/۰۷۰	۱/۸۹۸	۰/۰۳۸	تأیید
---	بسترها	۰/۲۰۹	۰/۱۱۱	۱/۸۹۰	۰/۰۴۹	تأیید

با توجه به اطلاعات حاصل از استنباط آماری پژوهش، برآوردها و سطح معناداری نشان داده است که اثر همه‌ی متغیرها بر متغیر وابسته‌ی اجرای موفق خط مشی زیست‌محیطی کشور معنادار بوده است. برای مثال در مدل فوق اثر شرایط علی بر اجرای موفق خط مشی زیست‌محیطی کشور با بیشترین ضریب اثرگذاری توانسته است این متغیر را تبیین کند. پس از آن، شرایط مداخله‌گر و شرایط علی در جایگاه دوم قرار دارند و همه متغیرها اثر معناداری بر اجرای موفق خط مشی زیست‌محیطی کشور داشته‌اند. علاوه بر بررسی روابط مستقیم در مدل، برخی روابط نیز در مدل

وجود دارند که اثرات قابل توجهی بر همدیگر دارند. برای مثال در مدل معادله‌ی ساختاری آموس اثر بسترها بر استراتژی‌ها با ضریب (۰/۸۴) دارای قوی‌ترین اثر در مدل است و به دنبال آن اثر شرایط علی بر بسترها با ضریب (۰/۷۵) در جایگاه دوم قرار دارد و همچنین اثر استراتژی‌ها بر پیامدها با ضریب (۰/۶۵) معنادار و قابل توجه است. در کل علاوه بر روابط ساختاری که همه معنادار شده‌اند، برای بعضی شاخص‌ها نیز یک نوع تحلیل عاملی در مدل وجود دارد که اثر همه‌ی آن‌ها نیز معنادار است و این بدان معنی است که شاخص‌های متغیرهای اصلی پژوهش به خوبی توانسته‌اند این متغیرها را تبیین کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به منظور آگاهی از ذهنیت نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست برای طراحی مدل اجرای خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران از روش ترکیبی یا آمیخته استفاده شده است. در رویکردهای آمیخته معمولاً ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی وجود دارد که شرایط کاملاً متفاوتی نسبت به سایر روش‌های کمی و کیفی دارد. بدون شک رویکردهای آمیخته، دید جامع‌تری برای فهم پدیده‌های انسانی و اجتماعی در مقایسه با سایر رویکردها به محقق می‌دهند. از آنجایی که در این پژوهش داده‌های کیفی در مرحله‌ی اول پژوهش جمع‌آوری می‌شوند و هدف پژوهشگر می‌تواند کشف مدلی برای اجرای موفق خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران باشد، بنابراین این مهم با نظر و عقاید نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست ممکن می‌شود. به‌طور کلی می‌توان گفت نظرات کارشناسی نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست بهترین راهبرد برای اجرای موفق خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران هستند. از این رو برای درک اعتبار چنین الگویی می‌توان همین موضوع را در سطح وسیعی از جامعه‌ی آماری مشابه مورد بررسی کمی قرار داد. روش کیفی مورد استفاده در این پژوهش روش گراند تئوری یا روش داده‌بنیاد است. محقق در ابتدا با انجام مصاحبه‌های عمیق در میان نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست به تدوین الگوی بومی اجرای موفق خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی ایران و سپس به کمک روش کمی یا پیمایش سعی در اعتباریابی و آزمون تئوری به‌دست‌آمده در جامعه‌ی آماری مشابه می‌کند. بنابراین بر اساس استراتژی اکتشافی متوالی مورد استفاده در این پژوهش تقدم با وجه کیفی پژوهش است و به دنبال استخراج تئوری، مقوله‌های اصلی تئوری به روش کمی در جامعه‌ای مشابه آزمون می‌شود که در

حقیقت این آزمون مجدد، نوعی اعتباریابی تئوری استخراج شده است.

محیط زیست در کشورهای توسعه‌یافته، نه یک مسأله‌ی فردی، بلکه یک خواست همگانی است که سهم آیندگان نیز در آن ادا می‌شود؛ اما در همه‌ی کشورها اوضاع به یک شکل نیست. شاخص‌های جهانی وضعیت محیط زیست و نمودهای عینی آن در زندگی مردم ایران نشان می‌دهد که محیط زیست کشور وضعیت مطلوبی ندارد. همچنین تحولات زیست‌محیطی در سطح بین‌المللی از یک سو و گسترش فرایندهای تخریب محیط زیست در کشور به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه باعث شده است موضوع حفاظت از محیط زیست بیش از گذشته در کانون توجه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کشور قرار گیرد؛ به‌طوری که در بخشی از ابلاغیه‌ی مقام معظم رهبری در خصوص سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ به برخورداری آحاد مختلف جامعه از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد خانواده به دور از فقر و فساد بهره‌مند از محیط زیست مطلوب تأکید شده است و از آن به عنوان بارزترین مصادیق منفعت همگانی یاد شده است. لازم به ذکر است که حفظ محیط زیست ارتباط تنگاتنگی با خط مشی‌های زیست‌محیطی دارد و اگر این خط مشی‌ها در اجرا با مشکل مواجه شوند، عملاً محیط زیست دچار آسیب جدی خواهد شد. هرچند در رویکردهای نظری و ادبیات خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی به نقش جدی دولت در اجرای خط مشی‌های زیست‌محیطی توجه زیادی شده است؛ اما مشارکت شهروندان و سهم‌کردن مردم در اجرا نیز بر اجرای کامل این خط مشی‌ها اثر دارند و باید عنوان کرد که خط مشی‌های تدوین‌شده در حوزه‌ی محیط زیست به ویژه سیاست‌های کلی محیط زیست که توسط مقام معظم رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه‌ی ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه‌ی اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی به سران سه قوه ابلاغ شده است، فی نفسه مطلوب و کارآمد تدوین شده‌اند؛ اما نیاز به اجرای کامل این سیاست‌ها و خط مشی‌ها، یک اصل اساسی است که باید با اتکا به توان مدیریتی مدیران و متخصصان این حوزه، موانع اجرای این خط مشی‌ها شناسایی و رفع شود. چرا که محیط زیست و خط مشی‌های زیست‌محیطی تا کنون به منزله‌ی یکی از طبقات محتوایی خط مشی‌گذاری عمومی در پژوهش مستقلی در کشور، مطمح نظر قرار نگرفته است و تا کنون مدل‌های گوناگون و متنوعی برای اجرای خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی در کشور عرضه نشده است. بنابراین این پژوهش با استناد

به روش آمیخته با تدوین الگوی بومی برای اجرای خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی در ایران به روش داده‌مبنا اقدام کرده که الگوی استخراجی آن را یک اجرای موفق خط مشی زیست‌محیطی مبتنی بر تدوینی فکورانه بر پایه‌ی هماهنگی و همسویی نهادی و ارزشی می‌داند که در آن توسعه‌ی دانش زیست‌محیطی با استراتژی مدیریت سبز و قوانین مؤثر، موجب اعتلای فرهنگ زیست‌محیطی می‌شود. بدون شک چنین الگویی با توجه به استخراج آن از فهم شخصی بازیگران و ذی‌نفعان کلیدی مدیریت محیط زیست، قابلیت اتکای بالایی دارد. هر چند غالب رویکردهای نظری موجود بر شناسایی موانع اجرای خط مشی‌های زیست‌محیطی تأکید دارند، اما ارائه‌ی الگوی پارادایمی اجرای موفق خط مشی‌های زیست‌محیطی بسیار کارآمد خواهد بود.

در زمینه‌ی مقایسه‌ی یافته‌های این پژوهش با برخی پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، باید یادآور شد که این پژوهش به سبب آمیخته یا ترکیبی بودن روش‌شناسی، نسبت به سایر پژوهش‌ها که صرفاً به آزمون فرضیاتی در این حوزه اکتفا کرده‌اند، پیشگام است و ضمن ارائه‌ی الگو توانسته است، الگوی معتبر و آزمون‌شده برای جامعه‌ای تدوین کند که سال‌های زیادی با مباحث خط مشی‌گذاری زیست‌محیطی غریبه بوده است. در راستای پیشنهاداتی برای تحقیقات آتی نیز لازم است این الگو برای سایر خط مشی‌های عمومی کشور انجام و نتایج آن‌ها به صورت کاربردی در نهادها و سازمانهای ذی‌ربط اجرایی گردد.

منابع

۱. اصلی‌پور، حسین، زاهدی، شمس‌السادات، شریف‌زاده، فتاح و قربانی‌زاده، وجه‌الله (۱۳۹۳). «تبیین الگوی بومی تدوین خط مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از نظریه‌ی داده‌بنیاد»، *اندیشه‌ی مدیریت راهبردی*، ۸(۱)، بهار و تابستان، ۴۱-۶۶.
۲. حقیقتیان، منصور، پروافکاری، نصرالله، جعفری‌نیا، غلامرضا (۱۳۹۱). «تأثیر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی بر توسعه‌ی اجتماعی (مورد مطالعه: کارکنان پارس جنوبی عسلویه)»، *مجله‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی ایران*، سال پنجم (۱)، ۱۳۶-۱۵۳.
۳. حکیمی‌نیا، بهزاد (۱۳۹۷). «آینده‌پژوهی فرهنگ زیست‌محیطی ایران»، پایان‌نامه‌ی دکتری دانشگاه شیراز.
۴. دانشفرد، کرم‌الله (۱۳۹۳). «موانع اجرای خط‌مشی‌های عمومی در سازمان‌های غیردولتی (بخش خدمات پلیس +۱۰ و دفاتر خدمات پیشخوان دولت)»، فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی *مدیریت منابع در نیروی انتظامی*، سال دوم (۲)، تابستان، ۲۳-۵۰.
۵. رجب‌بیگی، مجتبی (۱۳۷۸). «موانع دستیابی به اجرای کامل خط مشی‌های عمومی»، *فرایند مدیریت و توسعه*، پائیز و زمستان، ۷۳-۸۴.
۶. کیویستو، پیتر (۱۳۸۶). *اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی*، ترجمه‌ی منوچهر صبور. تهران: نشر نی.
۷. مایک‌کین، بیل (۱۳۸۵). *پایان طبیعت*. ترجمه‌ی مهدی عباس‌زاده فتح‌آبادی، تهران: کتاب صبح.
۸. معطوفی، علیرضا و دنکوب، مرتضی (۱۳۹۶). «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تدوین خط مشی‌های زیست‌محیطی کشور با استفاده از روش ANP»، *مجلس و راهبرد*، ۲۴(۹۰)، تابستان، ۱۲۵-۱۵۶.
۹. معمارزاده طهران، غلامرضا، میرسپاسی، ناصر و جلیلی، سودابه (۱۳۹۰). «ارائه‌ی مدل برای ارزیابی اثربخشی اجرای خط مشی‌های عمومی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی بهداشت و درمان»، *رسالت مدیریت دولتی (مدیریت دولتی)*، زمستان، ۲(۴)، ۱۹-۳۱.
10. Albrizio, Silvia; Kozluk, Tomasz; Zipperer, Vera. (2017). Environmental policies and productivity growth: Evidence across industries and firms, *Journal of Environmental Economics and Management*, Volume 81, January 2017, Pages 209-226.

11. Cluck, Rodney, Dune A Gill, Ralph brown, and xiaohe xu. (1997). "*attitudes towards and commitment to environmentalism* (paper present at 60th meeting of the rural sociological society), Toronto 1997
12. Dunlap, riley E. and kent D Van liere. (1992). The new environmental paradigm. *Journal of environmental rducation*.9(summer): 10-19
13. Hill. M, Hupe.p.L. (2002). Lmplementing public policy; Gover nance in Theory and in practices (*SAGe politics Texts series*), publisher. Sage publications Ltd.
14. Kenbeek, Seth D. Christopher Bone, Cassandra Moseley, (2016). A network modeling approach to policy implementation in natural resource management agencies, *Computers, Environment and Urban Systems*, Volume 57, May 2016, Pages 155–177.
15. Kostka, Genia. (2014). Barriers to the implementation of environmental policies at the local level in China. *Policy Research working paper*; no. WPS 7016. Washington, DC: World Bank Group.
16. McLaughlin C, Krantzberg G. (2011). An appraisal of policy implrmentation deficits in the Great Lakes. *Journal of Great Lakes Research* , Vol 37, Issue 2, Pages 211-398.
17. Ranerup, Agneta. (2007). Decision Support Systems for Public Policy Implementation; The Case of Pension Reform, *Social Science Computer Review*, vol. 26, 4: pp. 428-445. , First Published December 18, 2007.
18. Tummers, Lars. (2011). Explaining the willingness of public professionals to implement new policies: a policy alienation framework, *International Review of Administrative Sciences*, vol. 77, 3: pp. 555-581. , First Published September 12.
19. Vesterager, J.P.; Frederiksen, P.; Kristensen, S.B.P.; Vadineanu, A.; Gaube, V.; Geamana, N.A.; Pavlis, V.; Terkenli, T.S.; Bucur, M.M.; Sluis, T. van der; Busck, A.G. (2016). Dynamics in national agri-environmental policy implementation under changing EU policy priorities: Does one size fit all? *Land Use Policy*, Volume 57, 30 November 2016, Pages 764-776.